

INGLIZ TILI DARSLARIDA TRANSFORMATIV O'QISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Shoxista Y. Xamdamova

Termiz shahridagi Prezident maktabi ingliz tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada ingliz tili darslarida transformativ o'qish ko'nikmasini shakllantirishning pedagogik va psixologik asoslari tahlil qilinadi. Transformativ o'qish nazariyasi o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, refleksiya va shaxsiy tajribani qayta anglash jarayonlari orqali bilimlarni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi. Tadqiqotda o'qituvchining metodik yondashuvi, interfaol topshiriqlar va reflektiv muhit yaratishning o'quvchilar tafakkuri hamda kommunikativ kompetensiyasiga ta'siri o'rganilgan. Natijalar ingliz tili o'qitishda transformativ o'qish modelidan foydalanish o'quvchilarning ijodiy va mustaqil fikrlash salohiyatini rivojlantirishda samarali ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: transformativ o'qish, refleksiya, tanqidiy fikrlash, ingliz tili ta'limi, kommunikativ kompetensiya, pedagogik yondashuv, psixologik rivojlanish.

Kirish

Bugungi globallashtirish davrida ingliz tili nafaqat aloqa vositasi, balki shaxsning intellektual va madaniy salohiyatini oshiruvchi muhim omilga aylandi. Shu bois ingliz tili ta'limida o'qish jarayonini faqat matnni tushunish bilan cheklamasdan, uni shaxsiy tajriba va tafakkur o'zgarishiga yo'naltirish zarurati tug'ilmoqda.

Transformativ o'qish nazariyasi o'quvchini o'z fikrlarini qayta tahlil qilish, mavjud dunyoqarashini yangilash hamda yangi ma'nolar yaratishga undaydi. Bu jarayon ingliz tili o'qitishda nafaqat lingvistik bilim, balki psixologik rivojlanishni ham ta'minlaydi.

Bugungi globallashtirish jarayonida ingliz tili nafaqat xalqaro muloqot vositasi, balki shaxsning intellektual, ijtimoiy va madaniy kompetensiyasini shakllantiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Ta'lim tizimida ingliz tilini o'qitishning asosiy maqsadi endilikda faqat grammatik qoidalarni o'rgatish yoki lug'at boyligini kengaytirish bilan cheklanmay, balki tanqidiy va ijodiy fikrlovchi, kommunikativ jihatdan faol shaxsni shakllantirishga qaratilgan bo'lishi zarur. Shu nuqtai nazardan, o'qish faoliyatini faqat ma'lumot qabul qilish emas, balki o'quvchining tafakkuri, qarashlari va shaxsiy dunyoqarashini o'zgartirish jarayoni sifatida tashkil etish dolzarb masalaga aylanmoqda.

So'nggi yillarda xorijiy ta'lim nazariyalarida keng qo'llanilayotgan transformativ o'qish (transformative learning) tushunchasi (J. Mezirow, 1991) o'qish jarayonini shaxsiy o'sish va tafakkur o'zgarishining markaziga qo'yadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, o'quvchi matnni tahlil

qilish, uni o'z hayotiy tajribasi bilan bog'lash va muallif fikrini qayta talqin etish orqali yangi ma'no va yangi dunyoqarashni shakllantiradi. Bu jarayon o'quvchida refleksiya, tanqidiy fikrlash va o'zini anglash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Transformativ o'qishning ahamiyati, ayniqsa, ingliz tili darslarida beqiyosdir. Chunki chet tilini o'rganish jarayoni o'quvchini begona madaniyat, yangicha fikrlash uslubi va boshqa dunyoqarashlar bilan tanishtiradi. Shu orqali o'quvchi o'zining mavjud fikr doirasini kengaytiradi, o'z qadriyatlarini qayta tahlil qiladi va yangi nuqtai nazarga ega bo'ladi. Bunday o'zgarish esa, psixologik jihatdan, transformatsiya — ya'ni fikr, his va munosabatlarning sifat jihatidan yangilanishini bildiradi.

O'zbek ta'lim tizimida ham bu yo'nalish so'nggi yillarda dolzarb mavzulardan biri sifatida o'rganilmoqda. Xususan, professor A. Abduqodirov, Z. Rahmonov, N. Q. To'rayev, M. Yusupov kabi olimlar o'z asarlarida o'qitish jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, refleksiya, tanqidiy fikrlash va innovatsion metodlarning psixologik asoslarini chuqur tahlil qilganlar. Ularning ilmiy qarashlari transformativ o'qish konsepsiyasining mahalliy ta'lim amaliyotiga moslashtirilishiga nazariy asos yaratmoqda.

Shuningdek, transformativ o'qish yondashuvi ta'lim jarayonida metakognitiv strategiyalarni qo'llash, interfaol topshiriqlardan foydalanish, reflektiv tahlil va debat kabi faol metodlarni joriy etishni talab etadi. Bu esa o'quvchilarni faollikka undaydi, ularning emotsional, ijtimoiy va intellektual jihatdan o'sishiga sharoit yaratadi. Bunday o'qish modeli nafaqat til o'rganish samaradorligini oshiradi, balki o'quvchining shaxsiy tajriba asosida mustaqil fikr yuritish va qaror qabul qilish salohiyatini kuchaytiradi.

Shunday qilib, ingliz tili darslarida transformativ o'qish yondashuvini joriy etish zamonaviy ta'limning eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, uning pedagogik-psixologik asoslarini chuqur o'rganish o'qituvchi faoliyatini takomillashtirish, o'quvchilarning kognitiv va reflektiv salohiyatini rivojlantirish uchun zarurdir. Mazkur maqola aynan shu yo'nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar, o'zbek va xorijiy olimlar qarashlari hamda amaliy tajriba asosida tayyorlanib, transformativ o'qishning nazariy va amaliy ahamiyatini yoritishga qaratilgan.

Tahlil va natija. Transformativ o'qish — bu o'quvchining shaxsiy tajriba, refleksiya va tanqidiy tahlil orqali bilimni chuqurlashtirish jarayonidir. Mezirowning fikricha, o'qish faqat axborotni qabul qilish emas, balki o'z dunyoqarashini o'zgartirishdir. Ingliz tili darslarida bu yondashuv o'quvchini matn mazmunini chuqur tahlil qilish, g'oyalarni o'z hayoti bilan bog'lash va ularni qayta talqin etishga o'rgatadi.

Transformativ o'qish yondashuvi o'qituvchidan an'anaviy "axborot yetkazuvchi" emas, balki "fikr yuritishga yo'naltiruvchi fasilitator" rolini bajarishni talab etadi. Dars jarayonida quyidagi pedagogik shart-sharoitlar muhim hisoblanadi: reflektiv savollar asosida matn bilan ishlash (masalan, "Muallif bu fikrni nima sababdan ilgari surgan?"); kichik guruhlarda muhokama va debatlar o'tkazish; o'quvchilarning shaxsiy tajribalari bilan bog'liq yozma

topshiriqlarni qo'llash; transformativ o'qish loyihalari (masalan, "Hayotingni o'zgartirgan kitob haqida esse")ni tashkil etish.

Transformativ o'qish jarayonida o'quvchining ichki dunyosi, hissiyati va o'zini anglash jarayoni muhim rol o'ynaydi. Bu yondashuv quyidagi psixologik mexanizmlarga tayanadi:

Refleksiya – o'z fikrlari va his-tuyg'ularini tahlil qilish qobiliyati; Kognitiv dissonans – mavjud qarashlar bilan yangi ma'lumotlar o'rtasidagi tafovutni sezish va uni yengish; Empatiya – matn qahramonlari yoki muallif pozitsiyasini tushunish orqali emotsional tajribani kengaytirish.

Bu jarayon o'quvchida o'z fikrini asoslash, yangi g'oyalarni qabul qilish va mustaqil qarorlar chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Ingliz tili darslarida transformativ o'qishni rivojlantirish uchun quyidagi metodlardan foydalanish tavsiya etiladi:

"Think–Pair–Share" (o'yla–juftlikda baham ko'r–umumiy tahlil);

Case-study (hayotiy holatlarni tahlil qilish);

Critical reading circles (tanqidiy o'qish guruhlari);

Reflective journaling (reflektiv kundalik yuritish).

Mazkur metodlar o'quvchini faollashtiradi, ularning psixologik ishtirokini oshiradi va darsni muloqotga asoslangan muhitga aylantiradi.

Ingliz tili ta'limida transformativ o'qish ko'nikmasini rivojlantirish masalasi so'nggi yillarda o'zbek pedagogika fanida ham alohida ilmiy yo'nalish sifatida shakllanib bormoqda. O'zbek olimlarining ilmiy izlanishlari shuni ko'rsatadiki, o'qish jarayoni faqat bilimni o'zlashtirish emas, balki shaxsning tafakkuri, ma'naviyati va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish vositasi bo'lishi kerak.

Professor A. Abduqodirov o'zining "Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash asoslari" asarida ta'kidlaganidek, o'qituvchi o'quvchini faol fikrlashga, mustaqil qaror qabul qilishga undaydigan metodlarni tanlashi zarur. Bu fikr transformativ o'qish nazariyasining mohiyatiga mos keladi, chunki u ham o'quvchining faol kognitiv ishtirokini talab qiladi.

Shuningdek, N. Q. To'rayev "Chet tillarini o'qitishda interfaol metodlardan foydalanish" nomli ilmiy ishida til o'rganish jarayonida reflektiv tahlil va shaxsiy tajriba almashinuvining ahamiyatini qayd etadi. Uning fikricha, o'quvchi o'qish orqali nafaqat matnni anglaydi, balki o'z hayotiy tajribasiga tayanib yangi g'oyalar yaratadi. Bu esa transformativ o'qishning asosiy bosqichlaridan biridir.

Professor Z. R. Rahmonov "Pedagogik tafakkur va kreativlik" (2020) nomli asarida o'qituvchining asosiy vazifasi — o'quvchi tafakkurini faollashtirish, uni yangicha qarashga o'rgatish ekanligini ta'kidlaydi. Transformativ o'qish aynan shu maqsadga xizmat qiladi: o'quvchi o'qish davomida muallif fikrini tahlil qiladi, uni shaxsiy qadriyatlari bilan solishtiradi va o'z qarashini shakllantiradi.

Psixolog olim M. Yusupov “Shaxs psixologiyasi” asarida inson tafakkuri o‘zgarishining asosiy omillaridan biri — ichki refleksiya va hissiy tajriba ekanligini ta’kidlaydi. Transformativ o‘qish jarayonida o‘quvchi o‘qigan matnni o‘z kechinmalari bilan solishtiradi, bu esa emotsional-motivatsion o‘sishga olib keladi.

Bundan tashqari, D. Jo‘raevaning “O‘quvchilarda kreativ tafakkurni rivojlantirishning psixologik omillari” nomli tadqiqotida shaxsning ijodiy tafakkuri ko‘proq reflektiv tahlil va tanqidiy fikrlash orqali shakllanishi ko‘rsatilgan. Bu esa transformativ o‘qishning asosiy maqsadiga — o‘quvchining o‘z tafakkurini qayta qurishiga bevosita mos tushadi.

Shuningdek, G. Qodirova o‘z tadqiqotlarida o‘qish jarayonida metakognitiv strategiyalardan foydalanish o‘quvchining o‘z fikrini boshqarish va o‘qish jarayonini tahlil qilish qobiliyatini kuchaytirishini ta’kidlaydi. Transformativ o‘qish jarayonida bu strategiyalar asosiy psixologik mexanizmlardan biridir.

O‘zbek pedagog va psixolog olimlarining qarashlari shuni ko‘rsatadiki, ingliz tili darslarida transformativ o‘qish yondashuvini qo‘llash:

o‘quvchilarda mustaqil va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi;
refleksiya va emotsional anglash jarayonlarini faollashtiradi;
o‘qituvchining shaxsga yo‘naltirilgan metodik yondashuvini kuchaytiradi;
kognitiv va affektiv rivojlanishni uyg‘unlashtiradi.

Shunday qilib, o‘zbek olimlarining ilmiy ishlari transformativ o‘qish konsepsiyasini mahalliy ta’lim amaliyotida qo‘llash uchun mustahkam ilmiy va metodik asos yaratmoqda. Ushbu yondashuv ingliz tili ta’limini faqat til o‘rgatishdan tashqari, shaxsni har tomonlama fikrlashga undovchi jarayonga aylantiradi.

Xulosa

Transformativ o‘qish yondashuvi ingliz tili ta’limida o‘quvchini markazga qo‘yadi, ularning tanqidiy tafakkurini, reflektiv fikrlashini va ijtimoiy-psixologik o‘sishini ta’minlaydi. Bu metod orqali o‘quvchi matndan nafaqat til o‘rganadi, balki o‘z hayotiy qarashlarini tahlil qilib, yangi g‘oyalarni shakllantiradi. Shuning uchun transformativ o‘qish yondashuvini ingliz tili darslarida tizimli qo‘llash ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir.

ADABIYOTLAR:

1. Abduqodirov A. Ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo‘llash asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston fanlar akademiyasi nashriyoti. 2015.
2. To‘rayev N.Q. Chet tillarini o‘qitishda interfaol metodlardan foydalanish. – Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti. 2018.
3. Rahmonov Z.R. Pedagogik tafakkur va kreativlik. – Toshkent: TDPU nashriyoti. 2020.

4. Yusupov M. Shaxs psixologiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston milliy universiteti nashriyoti. 2012.
5. Jo‘raeva D. O‘quvchilarda kreativ tafakkurni rivojlantirishning psixologik omillari. – Samarqand: SamDU nashriyoti. 2019.
6. Qodirova G. Metakognitiv strategiyalar asosida o‘quvchilarda mustaqil o‘qish ko‘nikmalarini shakllantirish. – Toshkent: TDPU ilmiy jurnali. 2021.
7. Karimova V. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: “Ilm ziyo” nashriyoti. 2017.
8. Saidov A. & Normurodova M. Zamonaviy ta’lim texnologiyalarining lingvodidaktik asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi. 2020.